

Yoksulluk, Bölüşüm, Kriz: Bazı Eleştirel Düşünceler¹

Korkut Boratav, Ankara Üniversitesi SBF-Emekli.

Yoksulluk, son yıllarda sosyal bilimcilerin araştırma gündeminin önemli maddelerinden biri haline geldi. Ekonomik ve sosyal politika tartışmalarında da ağırlık kazanmaya başladı. Bu ilgi yoğunlaşmasının arka planı, nedenleri üzerinde neler söyleyebiliriz? Konuşmama, bu soruyu tartışarak başlayacağım.

Son otuz yılda dünya ekonomisinin hem merkezinde, hem de çevresinde ekonomik ve sosyal politikalarda meydana gelen *öncelik kaymasının* belirleyici olduğunu düşünüyorum. Makroekonomik politikaların *amaçları* söz konusu olduğunda metropolde büyüme ve tam istihdam, çevre ekonomilerinde ise sermaye birikimi, kalkınma amaçları giderek terkedildi. *Neoliberal* yaftası altında toplanan dönüşüm, *istikrar arayışlarını*, dünyanın dört bir köşesinde politika önceliklerinin başına getirdi. *Piyasa dostu reformlar*, bunları hayata geçirilmenin araçları oldu. Kavram karışıklığı o hale geldi ki, zaman zaman *piyasaçılık* bizatihi bir amaç olarak algılandı.

Yoksulluk gündemi esas olarak Üçüncü Dünya için önem taşır. Sözünü ettiğim neoliberal politikaların buralardaki bölüşüm sonuçlarına bakalım. Ana hatlarıyla ortak saptamalar yapabiliyoruz: *İşsizlik artmıştır. Ücretler verim artışlarının gerisinde seyretmiş; işçilerin katma değerden aldığı pay düşmüştür.* Kırsal dünyada *topraksızlık artmıştır*, küçük ve orta köylülerin eline geçen *görelî fiyatların uluslararası fiyat hareketlerine bağımlılığı artmış; tarımın ticaret hadleri düşmüştür.* *Devletin küçülmesi*, adeta stratejik bir hedef olarak görülmüş, bunun sonunda *kamu istihdamı*; devletin sosyal harcamaları daralmış; *kamu hizmeti alanlarında, bedel ödeyerek yararlanma* ilkesi yaygınlaşmıştır.

Bu politikaların daha genel düzlemde yansıması ise iki boyutlu olmuştur: *Gelir dağılımı* genel olarak emekçilerin aleyhine, sermaye sınıflarının lehine dönüşmüş; artı-değerin içinde ise finans kapital ve rantıye payları artmıştır. *Büyüme hızı* ise, hem metropol ekonomilerinde; hem de Çin/Hindistan dışındaki çevre ülkelerinde önceki çeyrek yüzyıla göre düşmüştür. İstisnayı oluşturan Çin/Hindistan'ın piyasa dostu reformlar furçasına en az teslim olan iki çevre ekonomisi olduğunu da belirteyim.

Kısacası, *büyüme hızlarında düşme ve bölüşüm ilişkilerinin emek aleyhinde seyretmesi* son 30 yılda üçüncü dünyada meydana gelen dönüşümlerin ortak özellikleri olmuştur. Bu dönüşümlerin dünyanın az gelişmiş toplumlarına neredeyse *cennetin anahtarlarını* vadederek (ve bir boyutuyla *küreselleşme*

söylemiyle birlikte) ihraç edilen neoliberal politika reçeteleriyle eş-zamanlı olması ortadadır. Sebep-sonuç ilişkilerinin algılanmaması, irdelenmemesi çok güçtür. Bu da *neoliberal politikaların meşruiyetini* temelden tehdit etmektedir.

Bu olgular reddedilemez boyutlara ulaştınca, ideolojik bir karşı-hamle yapmak zorunlu hale geldi. Ana-akım iktisadı, çözümü, emek-sermaye karşıtlığının incelenmesini mümkün kılan *sınıflar-arası gelir dağılımı* analizinden, *kişisel gelir dağılımı* analizine geçmekte buldu. Bu gelir dağılımı, bilindiği gibi, incelenen nüfusun (hane halklarının) en düşükten en yükseğe doğru sıralanan gelir büyüklüklerine göre gruplaşmasına dayanır. Bu gelir dağılımının içerdiği eşitsizlik derecesi (bazen *Gini katsayısı* gibi sentetik bir istatistikî gösterge ile) ölçülür. Zaman içinde *dağılımın bozulup bozulmadığı* çoğu kez bu ölçüte bakarak belirlenir.

Ne fark eder? diye sorabilirsiniz. Temel fark, bölüşüm süreçlerine bakış perspektifiyle ilgilidir. Klasik politik iktisadın bölüşüm analizi, sınıflar ve sosyal gruplar arasında *doğrudan karşıtlık* içeren bir çerçeveye dayanır. *Kişisel dağılım* kavramı ise bölüşümü, azdan çoğa doğru düzenlenen bir *istatistikî sıralama işlemine* dönüştürmüştür. *Karşıt konumdaki sınıflar, aktörler* arasındaki bölüşüm gerilimlerinin, çatışmaların sonunda oluşan ve bunların sonuçlarını yansıtan *istatistikî bir yan ürün (bir tablo)* ortaya konur; o kadar... Bu karşıtlıklar, gerilimler, çözümler o tabloda yer almaz...

Bu gelir dağılımı tablosunun ana öğeleri, *gelir dilimleridir* ve bu dilimlerde toplanan insanlar, ait oldukları sosyal sınıfa, sosyo-ekonomik gruba göre değil, farklı süreçler sonunda oluşan (ve çoğunlukla bir anket çalışması sırasında araştırmacıya beyan edilmiş olan) *gelir düzeyine* göre tanımlanırlar. Kişisel gelir dağılımının eşitsizlik derecesini ölçen istatistikî göstergenin (örneğin *Gini katsayısının*) *düştüğü*; yani eşitsizliklerin azalmış görüldüğü bazı durumlar, sınıflar ve toplumsal gruplar-arası karşıtlıkların artması koşullarında gerçekleşebilir. Örneğin, kent ekonomisini, sanayi ve hizmetleri daha fazla etkileyen bir kriz, işsizliği artırdığı, sendikalaşmayı çökerterek reel ücretleri aşağıya çektiği, emekli gelirlerinin enflasyon karşısında aşınmasına yol açtığı halde gelirler arası eşitsizlik azalmış görünebilecektir; zira kişisel gelir dağılımının alt-uçlarında yığılmış olan tarımsal gelirler bu olumsuz koşullardan aynı derecede etkilenmemiş olabilirler. Hatta bu sonuç, tarımın bünyesinde sınıflar-arası bölüşüm ilişkileri köylü üreticiler aleyhine, ticarî-malî sermaye lehine dönüşmüş olsa dahi gerçekleşebilir. Dünya Bankası ve IMF'nin çevre ekonomilerini kapsayan gelir dağılımı çözümlerinde ve reçetelerinde bu tür yorumlara sıklıkla rastlanır.

Bu paradoksal durum bütüncül, sentetik kişisel gelir dağılımı göstergelerinin birçoğunda geçerlidir. Gini oranıyla ifade edilen bütüncül bir bölüşüm göstergesini oluşturan her alt grupta eşitsizlikler artarken, Gini katsayısının düşmesi (genel eşitsizliklerin azalmış görünmesi) mümkündür. Hindistan ve Çin dünya ortalamasından daha hızlı büyümüşlerse, her ülkede gelir dağılımı bozulurken, dünya çapında eşitsizlikler azalabilir. 2000 sonrası için bu saptama yapılmıştır; üstelik Hindistan ve Çin'de Gini katsayıları yüksek oranlarda artmış olmasına rağmen...

Sınıf-odaklı gelir dağılımı incelemelerinin gelir dilimleri çerçevesine kaydırılması, böylece, neoliberal politikaların karşılaştığı meşruiyet bunalımına karşı bir çıkış sağlayabilecekti. Standart neoliberal modelin bölüşüme ilişkin politika öğelerini hatırlatalım: *İşgücü piyasalarında esnekleşme sonunda örgütlü işkollarında ücretlerin frenlenmesi, özelleştirme ve kamu sektörünün küçülmesi sonunda kamusal istihdamın daralması, ithalatın serbestleşmesi sonunda rekabetçi olmayan üretim kollarının küçülmesi, köylüye dönük faizlerin yükseltilmesi, girdi sübvansiyonlarının ve destekleme alımlarının daralması...* Açıktır ki, bu politika öğelerinin her biri ve geneli emek-aleyhtardır. Ne var ki, bu reçetenin *bütünüyle eşitsizlikleri artırıp artırmadığı* sorulduğunda tablo değişebilecektir: Olumsuz etkilenen grupların hangi gelir diliminden hangisine kaymakta olduğuna ve farklı grupları içeren sektörlerdeki ortalama gelirlerin büyüme, küçülme hızlarına bağlı olarak ortaya çıkan istatistikî sonuç, belirsizdir.

Farklı bölüşüm kavramlarına dayalı ampirik çalışmaların veri tabanları da aynı derecede güvenilir değildir. Örneğin *verim/ücret hareketlerinden çıkarsanan kâr/ücret payı belirlemeleri* ile piyasa için üretim yapan köylü/çiftçi sınıflarının göreceli (bölüşümsel) durumlarında fiyat hareketlerinden kaynaklanan değişimleri ortaya koyan *iç ticaret hadleri incelemeleri*, büyük güçlükler taşımaz. Anketlerden derlenen gelir düzeylerinin kapsamı, gerçekliği ise tartışmalıdır.

Bu saptamalardan hareketle, *yoksulluk* üzerine odaklanan araştırma gündeminin doğması ile gelir dağılımı incelemeleri gündemindeki kavram değişikliği arasında yakın ilişki olduğunu söyleyebiliyoruz. Neoliberal modelin toplumsal sorunlara karşı duyarsızlığı eleştiri konusu olunca, bu eleştiriye göğüslemek işlevini Dünya Bankası üstlendi: Bunun sonunda, bölüşüm/büyüme değişimlerinin toplumsal sonuçları, *yoksulluk* kavramı üzerine yıkılarak incelenmeye başlandı. Bu, çok elverişli bir gündem kaydırması oluşturdu. Birinci olarak, hedef kitle, yani *yoksullar*, gelir düzeyleri ile tanımlanır; dolayısıyla doğrudan doğruya *kişisel gelir dağılımı tablolarında içerilen bir grup* olarak belirlenir. Böylece, sınıf analizi ortadan kalkar; heterojen sosyo-ekonomik koşulların nihaî yansıması olan alt gelir grupları üzerinde odaklanılır.

İkincisi, *yoksulluk*, örneğin 1993 alım gücü paritesine göre belirlenmiş kişi başına günde bir dolarlık gelir olarak tanımlanırsa, iki dönem arasında yoksul nüfusun artıp artmaması, (a) toplam gelirdeki artış hızına (büyümeye) ve (b) alt gelir dilimlerinin payındaki değişmelere göre belirlenir. *Paylardaki değişme* ise, *gelir grupları arasında aktarımlar* ile ölçülür. Bu, temel bölüşüm ilişkilerini gizleyen bir *yeniden paylaşım* işleminden ibarettir.

Bu çerçeve içinde, büyüme/bölüşüm ikilisindeki olumlu/olumsuz değişmelere göre (+,+); (+,-); (-,+); (-, -) dört olası bileşim vardır. Neoliberal politikaların sınıfsal gelir dağılımı üzerindeki yansımalarını inceleyen araştırma gündemi böylece ortadan kalkmakta; *yoksul* nüfusun toplam olarak veya oran olarak bazen azaldığını, bazen arttığını ortaya koyan mekanik bir hesaplama bunun yerine geçmektedir. Bu yaklaşımın analitik ve aydınlatıcı bir değeri olduğu söylenebilir mi?

Üçüncü olarak, devletin sınıflar-arası bölüşüm ilişkilerini etkileyen aktif bir aktör olarak algılandığı bir sosyal/ekonomik politika yaklaşımı ortadan kalkar; *yoksullukla mücadele* gündemi onun yerine geçer. *Yoksullar*, kişisel gelir dağılımı tablolarının alt dilimlerinde kümelenirler ve bu insanların içinde, *işsizler*, *düşük maaşlı emekliler*, *kayıt-dışı sektör işçileri*, *topraksız köylüler*, *müflis (gelirleri sıfır, servetleri çok büyük olabilen) iş adamları*, *enformel iş sahipleri*, *küçük toprak sahibi köylüler* yer alabilir.

Bu karmaşık insanlar topluluğunda yoksulluğa yol açan etkenler ve çözüm yolları da elbette çok çeşitli olacaktır. Kronik işsizler, istihdam yaratıcı yatırımların artmasını özlerler. Kriz koşullarında (konjonktürel olarak) işsiz kalanlar ve enformel sektör emekçileri ise yoksulluktan çıkışı genişletici makro politikalarda görürler. Asgari ücretliler ve emekliler, enflasyona karşı en azından endekslili ücret-maaş ayarlamasını, KİT çalışanları özelleştirmelerin durdurulmasını, topraksız kır emekçileri toprak reformunu, piyasaya dönük üretim yapan yoksul köylüler girdi sübvansiyonu ile yüksek taban fiyatları isteyecekler; sosyal güvenceden yoksun emekçiler burjuvazinin vergileneceklerdir. Bu tür karmaşık bir sosyal/ekonomik politika kümesini *yoksullukla mücadele* türü tek bir hafta altında toplamak imkânsızdır. Bunları, olsa olsa, *emekten yana politikalar* diye nitelendirmek ve her bir öğeyi büyüme/bölüşüm etkileri bakımından irdelemek gerekir.

Buna karşılık Dünya Bankası yaklaşımını izleyen *yoksullukla mücadele* gündemi, sözü geçen karmaşık (*yoksul*) insan topluluğunu bir bütün olarak kapsama iddiasındaki *yeniden paylaşım/aktarım* reçetelerine kayar. Sosyal devletin

çöktüğü çevre toplumlarında hayır kuruluşlarına, cemaat dayanışmalarına, yerel yönetim katkılarına dayanan ve *yeşil kart* türü merkezî programlar içeren *muhtaçlara yardım* uygulamaları yaygınlaşır. Neoliberal modelin çerçevesini zorlarsanız, olsa olsa, *artan oranlı (müterakkî) bir vergi sistemi* önerebilirsiniz. Ancak önerinizin, *varlıklı katmanların yatırım şevkini baltaladığı için, büyümeyi aşağı çekerek, yoksulluğu artırabileceği* eleştirisiyle karşılaşacağını da göze alarak...

Haksızlık yapmayalım: Dünya Bankası, yoksulluğun kaynaklarına bakmaktan ve ona dayalı tedavi yöntemleri önermekten kaçmıyor; basit bir ikili öneriyor. Tanı şudur: *Yoksulluğun nedeni insanî, doğal, fizikî ve finansal varlıklardan ("sermayeden") yoksunluktur... Tedavi, bu tanının doğal uzantısı olacaktır: İnsan sermayesine (temel eğitim ve koruyucu sağlığa) dönük kamu harcamalarını artırın; mülkiyet haklarını, toprak ve sermaye piyasalarını, krediye ulaşma olanaklarını geliştirin* (World Bank, 2001: 34).

Dikkat ediniz, burada yoksullukla mücadele için devletin üstleneceği işlevler, ana hatlarıyla, (1) ilköğretim ve koruyucu sağlığa dönük kamu harcamalarının artırılması ve (2) mülkiyet haklarının ve piyasa ilişkilerinin genişletilmesi ile sınırlıdır. Birinci gruba bakarsak, orta ve yükseköğrenimin parasız sunulması dışlanmış; tedavi edici hastane hizmetlerinin de fiyatlandırılması ilkesi savunulmuştur (World Bank,1997: 53).² IMF denetimli bütçe kısıtları altında temel eğitim ve sağlık alanlarında bile artan kapsamda *kullanıcı bedeli* uygulanır. Bu iktisat yobazlığı o kadar kök salmıştır ki, Arap Baharı'nı tetikleyen Tunuslu pazarcı Muhammed Bouazizi için "mikro kredi verilseydi kendini yakmazdı; Bin Ali ve Mübarek de hâlâ koltuklarında otururlardı" yorumu yapılmıştır.

İkinci grubu mercek altına alalım: Toprak reformu değil, *toprak piyasasının geliştirilmesi* ve örneğin bu çerçevede köylü topraklarının uluslararası sermayeye satılması (*La Via Campesina*'nın terminolojisiyle *toprak yağması*)... Üretim araçları mülkiyetindeki tekelleşmeye karşı toplumsallaşma değil, kamu mülkiyetinin özelleştirilmesi ve özel sektöre devlet desteği... Yoksul köylüye girdi sübvansiyonları ve fiyat destekleri değil, mülkiyet esasına göre (ve yoksul üreticiyi gözetken öğeler içermeyen) sınırlı boyutlu *doğrudan gelir desteği* programı... Çiftçi ve esnafı desteklemek amacı taşıyan ihtisaslaşmış kamu bankalarının küçük üreticiye dönük sübvansiyonlu kaynaklarının geliştirilmesi değil; bu bankaların özelleştirilmesi ve finansal serbestleşme koşullarında belirsiz *mikro-kredi* fantezileri... Bu kavramsal çerçeveyi ve gündem kısıtını kabul edenler için ise, Dünya Bankası ile diğer uluslararası kuruluşlardan bol destekli araştırma projeleri...

2002’de UNCTAD için bir çalışmanın redaktörlüğü bana verildi. Bu çalışmada IMF’nin Afrika ülkeleri için yürüttüğü yoksullukla mücadele programlarının dökümünü yaptım (UNCTAD, 2002). IMF programlarının “ülkelere sorulmadan oluşturuluyor” eleştirisini karşılamak amacıyla başlatılan bir uygulamaya göre, sözü geçen *yoksullukla mücadele* kredileri *ülke aidiyeti* (*country ownership*) ilkesine göre her ülkenin yetkili makamlarınca hazırlanan ulusal belgeler (*country papers*) tarafından oluşturulan programlar için verilecekti. Ne var ki, çeşitli Afrika ülkelerinde, birbirlerinden bağımsız olarak hazırlanan bu belgelerin pek çoğunda, “özel sektör büyümenin ana motorudur” (*the private sector is the main engine of growth*) cümlesi, (herhalde Afrikalılar için doğal olan telepatik iletişim sayesinde) harfiyen tekrarlanıyordu.

Bütün *ülke aidiyeti* iddiasına rağmen, Afrika’ya IMF tarafından *yoksullukla mücadele* için verilen kredilerin önkoşulları, tümüyle geleneksel neoliberal programlardan oluşuyordu. O tarihlerde (2000’de) Dünya Bankası, *Voices of the Poor* başlığı altında, yoksul ülkelerin yoksullarıyla yapılan bir anket görüşmelerinin sonuçlarını yayımlamıştı (Narayan, 2000). Bu araştırmada (Dünya Bankası’nın *dünya görüşüne* rağmen) derlenmiş olan *yoksulların politika özlemleri* ile IMF’nin Afrika için oluşturduğu (ve yukarıda değindiğim) *yoksulluğu azaltma politika reçetelerini* yan yana koyma, karşılaştırma imkânı buldum. İki küme arasında çarpıcı karşıtlıklar aşağıda özetleniyor:

	Yoksulların politika özlemleri	IMF’nin yoksulluğu azaltma politikaları
Eğitim	Tüm kademelerde eğitim parasızlaşsın, ucuzlasın	İlköğretimde bedeller kalksın, ucuzlasın; diğer kademelerde, bedellensin
Sağlık	Parasız tedavi, ucuz ilaç	Koruyucu hekimlik bedelsiz, tedavi bedelli
Tarım	Toprak reformu, toprak kiralari aşağı, girdi, kredi sübvansiyonu, kamu denetiminde satış koop., ortak topraklar korunsun	Toprak piyasaları gelişsin, mikro-kredi, pazarlama kurulları kalksın, sübvansiyon-vergi kalksın

İşgücü piyasası	İstihdam sağla, işsizlik yaratan politikalara son	İşgücü piyasalarına esneklik
Makro politika	Genişletici makro politikalar	Sıkı para/maliye politikaları
Gelir dağılımı	Sınıfsal kutuplaşmaya karşı aşırı duyarlılık	Bölüşüm karşıtlıklarının vurgulanmasından özenle kaçınma
Özel sektör	Özelleştirmelere, büyük sermayeye karşı olumsuz bakış, yoksullara ucuz kredi, tefecilere olumlu bakış	Özel sektör <i>büyümenin motorudur</i> , mikro-kredi, özelleştirme, finansal baskıya son vererek tasarrufları teşvik
Yolsuzluk	Sağlık, istihdam, adalet ve emniyet hizmetlerinde kayırma ve rüşvete karşı	Yönetişim gündeminin bir parçası, iş çevrelerinin yüksek düzey kamu yönetiminde karşılaştıkları yolsuzluğa karşı duyarlılık

Bu saptamalardan yanlış bir sonuç çıkarılmamalı. Elbette *yoksulluk* nesnel bir olgudur.

Dünyamızda, Türkiye’imizde bazı insanlar, yoksul doğuyorlar. Yaşadıkları toplumun az gelişmiş olmasından ötürü; fakat daha da önemlisi bu az gelişmiş kapitalist toplumun emekçi sınıflarına (ve bu sınıfların en örgütsüz, en handikaplı katmanlarına) mensup olmalarından ötürü... Buna karşılık, bazı insanlar sonradan yoksullaşıyorlar. Yukarıda değindiğim gibi ekonomik krizlere, büyüme hızının düşmesine ve bölüşüm ilişkilerinde bozulmalara yol açan sosyo-ekonomik etkenlerden ötürü... Bu insanlar yoksulluğa farklı yollardan geliyorlar; dolayısıyla yoksulluktan kurtulmaları onları yoksulluğa sürükleyen süreçlerle bağlantılı olacaktır.

Öte yandan, yoksulluk sürdükçe, bu olgu (geçmiş öyküleri ne olursa olsun) insanları ortak paydalarda birleştirecektir: Direnme, dayanışma ve var olma stratejileri; değer sistemlerindeki dönüşüm ve çözümler arasında benzeşmeler

oluşacak; bu olguların sosyal bilimciler tarafından kavranması ve pratik, kısa vadeli yardım-destek uygulamalarına rehberlik etmesi gerekecektir. Beslenme, ısınma, barınma yetersizliklerinden kaynaklanan sorunlara, halk sağlığı ve sosyal hizmet uzmanları eğilecektir. Bunlar, hastalığın (sıtmanın) belirtilerini hafifletmeye, (örneğin kinin vererek) ateşi düşürmeye dönük saygı değer çabalarıdır. Ancak, hastalığın kaynağını (bataklığı) belirlemek; onunla mücadele etmek (kurutmak) ayrı bir gündemi içerir.

İnsanlığın uzun tarihi göz önüne alınırsa, yoksulluk her zaman var olan bir olgu da değildir. Toprağın ortaklaşa işlendiği; birlikte avlanılan doğal ekonomi koşullarında insanlar erken ölüyorlardı; topluca aç kalıyorlardı; ancak, bugünkü anlamda *yoksulluk yoktu*. Bir sosyolog, 2001 krizi ortamını kapsayan bir incelemenin sonuçlarını sunarken, “yoksulluk global kapitalizmin *ürettiği* ve *kodladığı* bir olgudur” diyordu (Erdoğan, 2001: 10). Haklıdır.

Nitekim 2008-2009 krizinin, kapitalizmin ve özellikle finans kapitalin krizi olduğu; ancak kriz maliyetinin halk sınıflarına ödettilirdiği ortaya çıkınca, kapitalizmin metropollerinde emekleriyle yaşayan milyonlarca insan birdenbire *nüfusun yüzde birini oluşturan çok küçük bir varsillar grubu tarafından sömürüldüklerini; devletin bu gruplar tarafından yönetildiğini; kendilerinin de bu yüzden yoksul olduklarını fark ettiler*. Yoksulluklarını algılamaya, sınıfsal konumlarından hareketle ulaştılar.

Bu algılamayı kolaylaştıran; onlara yol açan nicel ve nesnel bulgular göstermiştir ki, emek/sermaye arasındaki bölüşüm ilişkilerinin bozulması, artık, bütüncül/sentetik kişisel gelir dağılımı göstergelerini de çarpıcı boyutlarda bozmaktadır. Farklı ifade edeyim: *Gini oranlarındaki oynamalara sığınarak, ‘ücretler düşüyor; işsizlik artıyor; ama kriz ortamında eşitsizlikler de azalıyor’ savlarına sığınma imkânı da artık ortadan kalkmıştır*.

Yoksulluğun kökeninde kapitalizm ve bizim coğrafyalarımızda az gelişmişlik vardır. Son çeyrek yüzyıl içinde dünyanın tüm coğrafyalarında artan yoksullaşmanın kökeninde ise, sermayenin emek üzerinde artan tahakkümünü gerçekleştiren süreçler ve bu süreçleri uluslararası kuruluşlar ve ulus-devletler aracılığıyla hayata geçiren neoliberal politikalar vardır.

Evet, sıtma hastasına kinin veren hekimlere, hemşirelere teşekkür etmeliyiz; ama asıl şükranımızı hastalığın kökenini kurutan büyük mücadelenin savaşçılarına ayırmalı; onları ellerinden öpmeliyiz.

Elbette, yoksulluğu araştıran, inceleyen, yoksullara hangi ellerin, nasıl uzanması

gerektiğini inceleyen sorgulayan bilim insanlarına, sosyal politikacılara, uygulamacılara da “elinize sağlık; kolay gele” diyoruz. Aynı zamanda *büyük tabloyu, sistem sorunlarını* göz ardı etmediklerini bilerek veya öyle yapacaklarını umarak...

Bu konferansa önemli, özgün, can alıcı bildirileriyle, araştırmalarıyla katkı yapanlara da teşekkür ederek...

Sonnotlar

¹ Bu metin, 26-27/03/2012’de, Ankara Üniversitesi Ahmet Taner Kışlalı Sanat Evi’nde *Economic Crisis, Poverty and Time Use* başlıklı konferanstaki sözel sunumun, konuşmacı tarafından düzeltilmesinden oluşmuştur.

² “Tedavi edici sağlık hizmetinin büyük bölümü tamamen saf bir özel maldır... Devlet faturayı üstlenmezse, en yoksullar hariç herkes tedavi olmanın yolunu bulacaktır.”

Kaynakça

Erdoğan N (der) (2001). *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*. Ankara: De-Ki.

Narayan D vd. (2000). *Voices of the Poor: Crying Out for Change*, Washington: The World Bank.

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) (2002). *Economic Development in Africa, From Adjustment to Poverty Reduction: What is New?* New York and Geneva: UNCTAD.

World Bank (2001). *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. New York: World Bank.

World Bank (1997). *World Development Report 1997: The State in a Changing World*. New York: World Bank.